

Іван НЕМЧЕНКО

**«ВІД СЯНУ ДО ДОНУ ЗАСІЛИ АМЕБИ...»
(ПАТРІОТИЧНИЙ ПАТОС ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ ПАЧОВСЬКОГО)**

В українській літературі XIX — початку XX ст. чітко простежується тенденція, спрямована проти рабського духу серед співвітчизників, національного нігілізму та зрадництва, хохляцько-малоросійської недолугости й самозаспокоєння, яка часто мала гостросатиричний викривальний характер. Метою палких виступів Т. Шевченка, П. Куліша, С. Руданського, Б. Грінченка, В. Самійленка, П. Грабовського, І. Франка, О. Маковея та інших представників красного письменства було пробудження національної свідомости українців. Викривальний, а водночас і мобілізуючо-патріотичний патос знаходимо й у творчості поетів-молодомузівців.

Василь Пачовський (1878-1942) — один із найяскравіших представників «Молодої музи». Ще замолоду проголошений ним художній принцип, суголосний модерністичним настановам літератури Західної Європи, — «То є штука, я не пхаю Тут ідей, настроєм маю Нагу душу розбудить» — сприймався багатьма як курс на цілковиту бездієвність, аполітичність творчости. Хоча молодий мистець говорив, насамперед, про неприйняття декларативности та грубого нав'язування в поезії тих чи інших доктрин, наголошував на необхідності мистецької досконалости текстів.

Патріотичний струминець у літературному доробку В. Пачовського досить потужний. Та якщо в критиці перших десятиліть XX ст. маємо чимало схвальних відгуків про його поезію — як інтимного, так і громадянського звучання (І. Франко, А. Крушельницький, М. Євшан, В. Бирчак, П. Карманський та ін.), і ця традиція продовжується надалі в працях представників діаспори (О. Тарнавський, В. Шаян, В. Барка й ін.), то в радянському літературознавстві протягом багатьох десятиріч домінувала безпідставна негативна оцінка творчости мистця. Так, у двотомній «Історії української літератури» (1955-1959) поета зараховано до декадентів, «які зрікалися народу, які проголосили тезу «мистецтва заради мистецтва», проповідували бездієвність у літературі, прикриваючи своє ідейне і моральне розтління гонитвою за красивою формою без змісту. Всіх їх об'єднував звирячий страх перед прийдешньою пролетарською революцією» 1* (1. Історія української літератури: У 2 томах. — К.: Вид-во АН УРСР, 1955. — Т. I. — С. 593). У пізніших працях з історії української літератури радянського періоду знаходимо подібні поцінування творчости письменника (Історія української літератури: У 8 томах. — К.: Наук. думка, 1968. — Т. 5. — С. 437, 440; Історія української літератури: У 2 томах. — К.: Наук. думка, 1987. — Т. I. — С. 576; Історія української літератури кінця XIX — поч. XX ст. / За ред. Н. Й. Жук і В. М. Лесина. — К.: Вища школа, 1989. — С. 60 та ін.) Перші кроки в напрямку об'єктивного й неупередженого прочитання спадщини В. Пачовського в Україні були здійснені вже на межі 80-90-х років у вступних статтях В. Лучука, М. Ільницького до антологій «Молода муза» (К., 1989) та «Розсипані перли» (К., 1991). Так, у передмові до останнього збірника підкреслюється, що в творчості Василя Пачовського «проблискують перли сліз душі, зболеної народними болями» 5* (5. Ільницький М. Краси свічадо // Розсипані перли: Поети «Молодої Музи». — К.: Дніпро, 1991. — С. 13). Дослідник наголошує на демократизмі та патріотизмі в переконаннях поета. Помітним кроком у переоцінці спадщини письменника стало визнання українськими літературознавцями того, що «ядром своєї літературної діяльності» поет вважав «національно-патріотичні твори, виходячи з непохитного переконання, що для поневоленого народу храм держави заміняє мистецтво» 6* (6. Історія української літератури XX століття / За ред. В. Г. Дончика. — К.: Либідь, 1993. — Кн. I. — С. 58).

Серед досліджень останнього десятиріччя слід привітати праці, в яких В. Пачовському, нарешті, віддається належне і як громадському діячеві, пропагандистові національно-визвольних ідей засобами художнього слова (М. Ільницький, «Від «Молодої Музи» до «Празької школи» — Львів, 1995, Л. Голомб, «Василь Пачовський. Закарпатські сторінки життя і творчости поета» — Ужгород, 1999). Зокрема, на підставі тривалих текстуальних спостережень Л. Голомб приходять до такого висновку: «У творах Пачовського загалом багато вражаючих передчуттів, пророчих візій, поетичних прозрінь, що з'являлися на основі не раціонального, а інтуїтивного знання та глибинного проникнення в душу «Народу Великої Туги». Це зближує поета з Т. Г. Шевченком, Лесею Українкою, робить його справжнім пророком своєї нації» 7* (7. Голомб Л. Василь Пачовський. Закарпатські сторінки життя і творчости поета. — Ужгород: Карпати-Гражда, 1999. — С. 22). Особливо слід відзначити появу наукового збірника «Василь Пачовський у контексті історії та культури України» (Ужгород, 2001), десятки авторів якого — літературознавці, політологи, мовознавці, історики, педагоги — доклали зусиль, щоб якомога повніше окреслити неперебутні заслуги визначного мистця, просвітника, мислителя, борця.

Показово, що однією з перших публікацій молодого Пачовського, яка з'явилась у часописі «Молода Україна» за 1900 рік, була поезія-присяга рідній землі («Україні»). Від цього засвіту всю творчість мистця пронизує патріотичний мотив. Визвольна проблематика зустрічається в його поемах («Сріберний дзвін», «Князь Лаборець»), драмах («Сон української ночі», «Сонце Руїни», «Сфінкс Європи», «Роман Великий», «Гетьман Мазепа»), казках («Золота Гвіздка», «Хоругва невмирущих», «Про князя Коріятовича і жовтого змія Веремія») тощо. Патріотичним духом перейняті й історичні розвідки, нариси, статті письменника («Історія Підкарпатської Русі», «Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України», «Наші герої і важніші історичні події за козацьких часів», «В пам'ять гетьмана Івана Мазепи і битви під Полтавою (1709)»,

«Українці як народ», «Гетьман Петро Дорошенко: борець за неподільну, вільну, незалежну Україну», «Голос Галицької землі до України», «Галичина і Наддніпрянська Україна», «Кубань і Україна», «Світова місія України», «Іван Мазепа: Життя і діяльність») та інші наукові й науково-популярні праці.

З особливою силою національні почуття В. Пачовського виявились у ліриці, відображаючи найрізноманітніші стани неспокійної душі поета. Любовні мотиви першої поетичної збірки «Розсипані перли» (1901) дали підставу декому з літературознавців сприймати письменника тільки як аполітичного мистця. Однак своєю творчістю поет спростував цю думку. У періодиці та окремими виданнями в 1900-х рр. з'являються твори В. Пачовського на громадянські теми. Так у віршованій сатири-образку «Празник» (Коломия, 1902) автор висміює панків-псевдонародолобців, що за чаркою «про подвиги свої взяли Соби оповідати». «Патрійоти» люблять поговорити про селянина-трудівника — «піяка, неробу», до розуму якого не достукатись:

Кричи, аж груди зірвеш собі,
А він ще каменем тобі,

Бо хлоп наш — то худоба 8* (8. Пачовський В. Зібрані твори: У 2 томах. —

Філадельфія, Нью-Йорк, Торонто: Об'єднання українських письменників «Слово», 1984. — Т. I: Поезії. — С. 556. Далі, посилаючись на це видання, сторінку зазначаємо в тексті).

Навіть герой-оповідач, від імени якого ведеться мова у творі, не може приховати свого роздратування та зневаги до простого люду, який він хоче просвітити у зв'язку з передвиборною кампанією. Панич визнає марність своєї діяльності на суспільній ниві, висловлює сумнів у тому, чи «варт бути патрійотом». Його фінальна лайка на адресу нетямучого та невдячного селянина, що «ми врізав, — як змія», досить промовиста:

На вічах то не чув ти нас,
Як розпинаєм ся за вас?..

Е, скот все буде скотом!!.. (565).

Друга збірка В. Пачовського «На стоці гір» (1907) має виразно сатиричне спрямування. У поетичному циклі «До схід сонця» поет передає своє гостре незадоволення непевним становищем України, безпорадністю й бездіяльністю її народу («твій човен набитий самими сліпцями», «немає в них духа», «не знають, що «ми», «твій люд отемнів і понурился в себе»). Мистець розчаровано констатує суспільну індіферентність земляків, дорікає за обмеженість та споживацькі інтереси («голос паде мій каміннями, Мати, На тих, що уміють лиш їсти і вмерти»), за збайдужіння до загальнонаціональних ідеалів («від Сяну до Дону засіли амеби», «повзе яка там ропуха Годована вільгою невською тьми — Що предки для неї?»). На тлі всезагального духовного занепаду й здичавіння особливо вражає ліричного героя зневага українців до своїх святинь, до рідної мови («пройшов я свій край, іди місто від міста — Ніхто не сказав мені рідного слова», «Маленьку дитину годує невіста Словами чужинців»), славної історії («зак сонце загасло великих гетьманів, — Полин хтось посіяв, Клевету і сміх: На їхніх могилах Твоїми синами»), обурює плазування перед поневолювачами («каже сусідам: ти Бог, а я скот», «народ же мій скотам віддав свої храми»). У душі Кобзаревих сатир подані характеристики сучасників («Не встануть герої в знеславленій країні, Де плюли на кости їх рідні онуки!», «Плюгавлять уста запитанням: Чи бути?»). Мізерність учинків, суспільна апатія, корисливість земляків викликають у поета гнів та осуд: «Хіба мені тільки сміяти ся з болю І глумом їх бити в притуплені уха, Так що ж, чи кого я глузуючи вколю, Чи гідний іронії люд, що є цвіллю Руїни?» (184). Низка риторичних питань — «Чи згодить ся разом вода і вогень?», «Що кат в моїм краю зробив із братами?», «Що слава в безділлі?» — спонукає читача до невеселих роздумів над долею рідної землі. Розкриваючи прикметні риси свого народу, В. Пачовський наголошує як на позитивному, так і на негативному їх характері («високе чоло», але «спина плюгава»). Так само суворо й вимогливо оцінює ліричний герой і самого себе:

Прожерли нам тім'я, і я не є чистий —
Я раб, як Ти, Нене, до крови і кости,
Несильний на діло, у цілях імлістий,
Як віск, моє серце, як сніг, моя туга,
А навіть на слово я лебідь, не лев —
Не вмю кусати зубами зі злости! (185).

Перед читачем постає самокритична й самоспопелююча особистість, яка еволюціонує від безнадійного скепсису, внутрішньої суперечливості й невпевненості в собі до бажання небуденного вчинку, реалізації своїх прихованих потенцій задля громади («Між мною а людом є пропасні ями», «Я славити хочу, а слово глум давить»), «Я плачу кров'ю, смію ся до крови», «Якби я мав силу збудити героїв»). Наскрізний безраднісний мотив циклу, що передається епіфоромою «Душа моя плаче без тями!», у фінальній частині набуває діаметрально протилежного смислового забарвлення — сльози горя й розпачу змінюються піднесеними емоціями, захопленням від споглядання визвольної ходи України: «Зоріє Твій шлях: Народ Твій, як велет, буде йти верхами (...). О метана бурєю, Нене злиденна, Укріплю Тебе я на камені слова, І будеш, як церква, ясна і сталенна» (186-187).

Такою ж вірою перейнята поезія В. Пачовського «Жайворонок», що за своїм настроєм суголосна веснянкам І. Франка («Гримить!..», «Гріє сонечко...», «Розвивайся, лозо, борзо...» та ін.). Цей поетичний твір багатий на алегоричні образи весни, бурі, посіяного зерна, що повинно прорости й дати врожай. Співець переконаний у

тому, що «по бурі буде ясний день», «зійде зерно із ваших жмень», «веселка там заблісне вам», «засяє сонце», «втихне плач», «розсиплеться туман».

У вірші «Вічний Народе, Генію туги...» автор підкреслює, що ніякі перешкоди недоброзичливців і тиранів не можуть притлумити в українцях жагу бунтарства, нездоланного прагнення до звільнення з-під чужинського ярма. Життєствердного звияжнього патосу надає творові рефрен, у якому проголошується провідна думка:

Зродить ся месник з кровавих туг, —
Встане народ мій, вічний наш дух! (235).

Гіперболізовані та метафоричні образи («ллють ся потоки крові і сліз», «спалила очі нам та пурпура», «вирвав нам серце кліщами плач», «з мого серця На всіх тиранів бухне картач»), синестезія («луна пожежі кровавить Бога», «кровавих туг») передають як неймовірні страждання люду, так і його готовність до бою за свої права. Щоб зацентрувати на необхідності згуртування нації в одному пориві до волі, В. Пачовський поєднує в кожній строфі займенники «мій» і «наш».

Національною тугою і пристрасною надією на прихід довгоочікуваного визволення пройнятий вірш «Я плакав у сні, мені снилася мрія...». Центральним у цій поезії є образ майбутньої оновленої України, яка «красуєть ся вольна, своя, у весні!». Драматизму творові додає журливе передчуття героя, що він не доживе до омріяної днини й помре невольником.

Контрастні настрої, викликані українською долею, притаманні віршам «Стою на горі на шпилі...», «Бліді тіні кланяють ся...», «Прискорбна молитва», «Українській дівчині». Перший з названих творів — це своєрідний діалог В. Пачовського з німецьким поетом Г. Гайне, до чийого доробку він звертався як перекладач. Апелюючи до свого великого попередника як майстра суспільно-політичної сатири, український мистець хоче знайти власні засоби впливу на громадськість, але його сміх — «то кров пелікана, Що шарпає груди собі». Для В. Пачовського, як і для автора «Книги пісень», характерне органічне поєднання ліричного струменя з викривальним, художніх знахідок із публіцистичними елементами. «Коби я мав, Гайне, твій регіт...», — захоплено вигукує поет, вважаючи, що тоді б він «стравив би нуду родинну, В якій позіхає вся Русь!», «Я б спарив її багатом», «Коб сміх мій був штаба огненна... Я вас би рабства, рабства відвчив!» (207). Цей же дух невольництва («плазун не має крил!») засуджує В. Пачовський у вірші «Українській дівчині», що мимоволі співвідноситься з поезіями «Святиня» П. Куліша, «Ти не моя» М. Вороного, «Любїть Україну» В. Сосюри. Герой твору — юнак, який над усе шанує рідний край і готовий на боротьбу й самопожертву заради вітчизни. До цього він спонукає і свою обраницю: «Я бурі син! моє ім'я: Українець — великий дух! А хочеш бути ти моя — Будь левиця, не пух!» (206). Якщо ж його кохана збайдужіє до народного страждання, то юнак на це відповить рішуче: «У парі нам не йти!».

Окрасою збірки «До схід сонця» В. Пачовського є романтичні твори, нав'язні історичними подіями та постатями, зокрема поезії «Богунів смуток», «Втоплена корона». Своім ідейно-тематичним змістом ці поезії пов'язані з сучасністю автора. Так, ідея відновлення Української держави розкривається ним завдяки символічному образу корони, яка ніяк не дочекається свого нового власника. Визвольна символіка характерна й для поезії «Пурпуровий танець» (січовик, кинджал, ніж), «Золотий сум» (сотня героїв), а особливо для «Фіналу», де сконденсовано роздуми і мрії співця про самостійність України. Цей твір є своєрідною відповіддю В. Пачовського на знаменитий гімн І. Франка «Не пора, не пора...». Атрибутом вимріяної державності рідної землі виступає «наше військо». Патос національного самоствердження, готовності офірувати своє життя на вівтар служіння вітчизни пронизує весь твір: «Іде військо — буде бій!», «Наші в похід виступають, Хто не в битві — той не наш!», «Кинь дівчину, кинь родину, Своє щастя чином важ!», «Вгору, вгору хоругов!». Численні повтори, рвучкі фрази, окличні інтонації передають ентузіазм і одержимість героїв, непохитність їх переконань, незворотність вибору. Адже сам рідний край («жони мають хусточками», «старці кличуть за сльозами») благословляє лицарів на патріотичний чин.

Мотив жертвності в ім'я батьківщини знаходить відгомін і в третій збірці поета «Ладі й Марені — терновий огонь мій...» (1912), присвяченій філософській проблематиці, осмисленню людського життя, подальшим спостереженням над анатомією кохання. У вірші «Звуть до бою мене лаври...» з циклу «Раїса» ліричний герой поривається з честю виконати свій обов'язок, ледь почувши, як «трублять труби, б'ють літаври», скликаючи вояків. Він залишає свою милу, щоб послужити громаді.

Якщо в цьому вірші йдеться про цілковиту гармонію в серцях і думках люблячої пари, а герой виступає на битву, сповнений рішучості («гей на вал, у бій») і водночас ніжності до коханої («будь здорова, скарбе мій!»), то в поезії «О підла! давала принаду...» автор відтворює драматичний конфлікт між молодими людьми. Дівчина вирішила, що вона занадто вродлива, «аби за Українця йти», тож продає свою «українську кров і красу», одружившись із багатим поляком. Герой цей вчинок розцінює як зраду не тільки йому, а й рідному народові. Анафорою «О підла!» письменник передає обурення юнака поведінкою своєї обраниці, що «ляхівкою стала», пропонуючи покинутому не журитись і бути «приятелем дому». Такі пропозиції запалюють гнівом і образою серце українця, оскільки своє інтимне життя він підпорядковує загальнонаціональним інтересам. Тож перспектива бути полюбовником дружини чужинця відкидається як негідна, принизлива. Герой дотримується примату української сім'ї:

Житте дам синам мого роду,
Аби йшли з огнистим мечем,
Як громи у бунті народу... (263).

У пізнішому циклі-дії «Онїлла» йдеться про місію батьків. Українська родина сприймається ним як невід'ємна ланка загальнонаціонального організму. Чим вона буде міцнішою, тим сильнішим стане народ — борець за волю. У віршах «Зірвалась буря; ніч стогнала...», «Не гладь чола мого, чудова...», «Сини мої, гайдамаки...», перейнятих автобіографічними мотивами, підкреслюється вірність національним ідеалам, розуміння необхідності виховувати дітей патріотами свого краю. В останній з поезій герой пишається тим, що його спадкоємці — «батька гордого сини» і «гідної матері» діти. Шляхетні риси батьків передаються представникам молодшої генерації, що надалі формуватимуть обличчя нації:

Ви провадьте далі діло
Свого батька, свого роду (...),
Аби славу, честь, свідомість,
Велич, ціль мого народу
Вирізьбив немов з каміння
Покоління мого син! (351).

Цей же мотив спадкоємності кращих традицій серед загалу українців бачимо й у неопублікованій за життя В. Пачовського збірці «Огні мести», в яку увійшли вірші 1919-1921 рр. До неї мистець добирає досить промовистий епіграф — «Позволь мені хоч опечатати Всі забрані нам землі Безсмертними словами, Великий Боже!» (355). До збірки увійшло кілька десятків поезій на громадянську тему, у яких викриваються ті зовнішні та внутрішні сили, що заважали процесові національно-державного відродження. Саме в продовженні справи батьків їх героїчними синами вбачає автор запоруку піднесення України. Він прославляє цих новітніх борців-месників у поезіях «З тяжких зітхань в сумних могилах...», «Клонюся могилам мучених в крові...», «Вилетіла бомба з французького поля...», «Як новий світ вставав серед загонів...» та ін. Письменник оспівує тих, що «почули голос дзвонів І вийшли в поле з невільничих стін», «прочитали стопгані скрижалі, Написані змаганнями віків», щоб виконати заповіді пращурів. Він гостро засуджує чвари та міжусобиці, що гальмують визвольну ходу народу («Замучили Матір прибудли...», «Був у мене край коханий...», «З'ява в Матері»). Поряд із образами на позначення занепаду, виродження й смерті (сліпі очі, німі чертоги, сумні могили, димні руїни, гроби України) В. Пачовський зображає символіку боротьби (ангел мсти, буревісник хуртовини, месники вогню) і світлої атрибутики свободи (гімни воскресення, труби волі і обнови, день святої волі, час великої обнови, свято волі і весни). Багатостраждальність і складність шляху, обраного борцями, передається за допомогою криваво-червоних барв (криваві квіти, кривава жертва, сльоза кривава, криваві стіни, кривава рана, кривава ніч, п'ятно криваве, червоний гомін, зіллячко червоне, червона вишня). Єдинопочаток «і» в поезіях «Посеред чаду і руїн...», «І буду кликати з могил...», «І доки нам прийдеться знов...», «Як новий світ вставав серед загонів...», «Над нами вдарив лопіт крил великих...» та ін. додає їм урочистого звучання:

І блиснув сонця світ у п'їтмі ночі,
І промінням осяяв всі лани,
І всім прозріли невидючі очі,
І всі пізнали, хто такі вони! (378).

З вірою в незворотність процесу відродження автор зображує картину всенародного виступу за волю: «І виймуть діти із могил Батьків зариту силу сил! Ножі заблїснуть у руках І кров промовить на хрестах!», «І сімсот рік загомонить, Сім тисяч сіл заклекотить, І сім мільйонів з-під могил дасть дітям мсти орлиних крил!» (377). Ліричний герой відчуває себе гідною часткою загалу і, долаючи сумніви й вагання, повністю віддається обов'язку перед Україною. Його кличе потреба подвижництва, самопожертви: «Я вздрів життю своєму мету: Йти в рідний край у бій — на чин!» (376). І хоча голос поета іноді зривається на голосіння («Ох, як мене болить кривава рана...», «Ой, як задзвонять по мені...», «Ой, роздерли нас, розкльовали нас...», «Ой, тужу, тужу...»), у ньому все ж виразно відчутні вольові нотки, сила духу героя. Письменник акцентує на стражданнях борця через неможливість зарадити фатальному перебігові подій. У болючому воланні серця («Чому верх узяла юрба погана І стала бисері в болоті знов місить!», «Юрба міняйлів і торгівців волі Злетіла гайворонням на мій край») вчувається тичининське: «Ждали ми героя, а став свинопас» 11* (11. Тичина П. Хто ж це так із тебе насміявся смів?.. // Зібр. творів: У 12 томах. — К.: Наук. думка, 1990. — Т. 12. — Кн. 2. — С. 109), що стало афористичним визначенням епохи революційних змін. Ті, хто «жив червом без пуття», так і не сприйняли високих ідеалів героя. Це сіра маса, «чернь погана», котра бездумно топче «наш труд життя». Така фатальна розмежованість між різними суспільними силами в Україні вилилася в розбрат, руїну, самознищення. Цей «гріх великий», що, ніби прокляття, тяжіє на душі народу протягом століть, знову став перепорою на шляху до визволення. У вірші «О рідний краю, не жалій...» поет дорікає:

Народи менші двадцять раз
Добилися своїх держав —
А ти, що царством білим тряс,
Як раб в борбі упав! (395).

У багатьох творах збірки («Я заблудив в лісах серед дорогий...», «І доки нам прийдеться знов...», «Як сон, згадаю день веселий...» та ін.) болючі думки над долею українського люду, що «окайданений ячить», переплітаються з ностальгією, викликаною перебуванням поета поза Галичиною (починаючи з 1919 року, ціле десятиліття В. Пачовський жив і працював на Закарпатті, що після розпаду Австро-Угорської імперії належало Чехо-Словацькій республіці). Ліричний герой поезії «Дише лан, луг і діброва...» відчувається як

«мужик на пожарині Свого рідного майна». Його не радує розкішна весняна природа, що міниться «стокрасками, стоквітками». Думки линуть до батьківського краю, що чекав на відродження. Проте на тлі «весни світу», яка обновила інші народи, Україні нема чим пишатися («там оббита з цвіту, Бідна моя сторона!»).

У збірці «З «Блакитної книги», що вмістила патріотичну лірику 1923-1927 рр., В. Пачовський продовжує свої роздуми про наболіле, найхарактерніше в бутті своїх співвітчизників, що прямують лябіринтами випробувань.

У «Тайні мого народу» поет апелює до Всевишнього, до «безпричинної причини всіх причин». Його мучить питання, яке ставило не одне покоління українців:

«Чому мій великий народ за всі народи в Європі одинокий досі не має своєї держави! Яка це правда, великий Боже?! [...]» (401).

У цьому зверненні до Бога В. Пачовський розкриває причини нещастя українців. А водночас поет висловлює віру у велике майбутнє свого народу. У «Проклятті злочину Європи» В. Пачовський відкриває завісу часу і пророко заглядає в прийдешнє: «Сумуйте, плачте, попелом голови посипайте, народи, що маєте, що охабити! Я не сумую, тільки жду тої хвили, тої радості, того щастя, як упаде її велич — і стряється земля од Червоного аж по Біле Море! Тоді народ мій вийде з темниці на ясні зорі і тихі води вольної України...» (402).

У вірші «Благословлю Тебе, Космічна Воле...» із циклу «Містичний круг» співець висловлює свою вдячність, що «родився знов в велику пору» і може послугувати народові, котрий «росте все вгору, вгору», «стремить угору, хоч кривавим шляхом». Він бачить себе Предтечею для рідного краю:

Ой чую, що появиться Месія —

Я Твій Іван Христитель, Україно! (405).

Інші поезії збірки уславлюють народ, що бореться за свою свободу. У вірші «Поклін Тобі доземний, Рідний Краю...» сплітаються почуття ностальгії за Україною та трагічні переживання за втраченою державністю: «Земля Твоя розрізана на чверти, А нації присуджено суд смерти», «Сини Твої розсипані по світу В ненависті, без віри, без завіту, Без ясных зір» (406). Причину ж того, що «зрив такий народу Втопився в крові», автор вбачає насамперед у самих українцях, у їх недалекоглядності й нерозбірливості, роз'єднаності й схильності до дріб'язкових чвар, ігнорування національними інтересами та в слугуванні гнобителям.

У циклі «З третього завіту» В. Пачовський вбачає Боже провидіння у тому, що його співвітчизники «розвіялися» по всьому світу, де правлять «з-між народів хижі звіри». Українці, живучи серед інших народів, мають призначення не завойовувати та пригнічувати, а нести в усі краї ідеали добра й справедливості («і будете, як перші християни»):

На те Господь по світу Вас розвіяв,

Аби сповнили ціль Його завіту,

Аби народ наш зерно Боже сів:

Любов і правду всім народам світу! (411).

В. Пачовський розмірковує над історичним призначенням рідного народу. Українців поет хоче бачити лицарями-волелюбцями, а водночас добротворцями, сіячами правди, які несуть у майбутнє національні й загальнолюдські ідеали. На його думку, тільки такі благородні устремління й діяння допоможуть спокутувати помилки минулих визвольних змагань і вибудувати осяйний храм своєї державности. За допомогою промовистої символіки автор поетизує картину приходу цієї щасливої години, про яку мріяли численні покоління:

Граль Києва засяє сонце-цвітом

Усім народам — Господу ж на славу —

І Бог збере Вас вічним заповітом

У рідну землю всіх — в свою державу! (411).

В. Пачовський впевнений, що українці з гідністю виконають свою світову місію. Виховані на демократичних і волелюбних традиціях своїх пращурів, вони нестимуть «слово Боже» туди, де воно найпотрібніше, поміж «стопані народи», адже цей подвижницький чин освятив Всевишній. У результаті заснується нове загальнолюдське співтовариство, якому будуть чужі хижацькі інстинкти:

Народ, що носить знак Володимира,

Розкриє світові завіт обнови,

Створить космос народів без ясира —

З лицем до Бога, правди і любови! (411).

Такою ж глибокою вірою в невмирущість батьківщини, в її славне майбутнє відзначаються цикл «Поворот до краю». Зокрема в поезії збірки «Мій дух несе вам слова заповіту...» автор переконаний, що його народ «створить рай землею чарівною — Відродить духа всіх народів у весні!» (418).

Державницька символіка (Золоті ворота, Граль) притаманна й наступній збірці «Розгублені звізди», до якої ввійшли поезії, написані в кінці двадцятих років. Патетичним «Триптихом воскресення» В. Пачовський утверджує віру, що «в пісню втілиться краса Найкращої країни». Це буде величне свято національної єдності:

Мій рідний край з Дінця по Сян

Розквітне як країна,

Загоїть рани всіх кайдан,
Всім нам утворить один лан
Соборна Україна! (508).

Така ж глибока переконаність звучить і в поезії «Як той Дант на Беатрічу...», в якій висловлюється віра в минушість всенародних бід і потрясінь, неодмінність приходу часів злагоди й згуртування довкола ідеї державности («всі стануть в одну лаву Зустрічати Божу славу», «з пекла перейдем до раю Золотих Воріт!»). Однак шлях до незалежності надто болочий і тяжкий для краю, де «не звідяться звізди», «не перляться перли», «не квітнуть нам квіти», а натомість розкошують «хижі терміти», «Розжилися черви з чужого гною». У вірші «Розгублені звізди, розсипані перли...» автор передає трагедію нації, чії духовні й матеріальні скарби розкидані, розвіяні по світу, пограбовані близькими й далекими сусідами. Повтор «Хто може збагнути тьму нашого горя..?» підсилює відчуття непоправности тих втрат, яких зазнав український етнос на своїх історичних шляхах. Ідеться й про співвітчизників, що засяяли яскравими зірками на обрії чужих культур, і про коштовності «наших розбитих святинь». Поет жалкує, що стільки краян було вирвано «з коріння із рідних низин», асимільовано, позбавлено можливости послужити своїй батьківщині. Цей сум відлунує у віршах «Україно, рине кров червона...», «Ой, скільки по світу...», «Кам'янець у млі леліє...», «Склав тобі я зорю слави...», «Я був в патріота в гостині...», «Жду на вість про твою стрічу...», присвячених проблемі відступництва, перевертенства. В. Пачовський розвінчує українців, що цураються свого роду, свого етнічного коріння. Вони спалахують «в чужім пантеоні», явивши собою «яничарський плід». Авторський смуток переплітається з гострою іронією та сарказмом, завдяки яким розвінчуються діяння деяких «патріотів», позбавлених почуття національної гідности.

Справжніми синами народу В. Пачовський вважає великих мужів минулого, видатних історичних осіб. Їх світлі образи опоетизовані в збірці пісень «Дзвін слави князям» (1930-1933), що мала бути опублікованою в 1934 році. Але тоді книга так і не побачила світу. До нашого часу з 60 пісень дійшло зовсім небагато творів. У них оспівуються Святослав і Володимир Великий, Ярослав Мудрий і Мстислав Хоробрий, Ярослав Осмомисл і Лев. Автор возвеличує їх мужність і розважливість, піклування про могутність держави. Часи Володимира прикметні тим, що «засяяв у Києві з тризубом стяг», «всі племена рідних земель, рідних вод» були згуртовані «вогнем віри в великий народ». Ярослав Мудрий закликав своїх дітей і співвітчизників до єдности, до збереження державности («Заповіт Ярослава»). Та поганими учнями виявилися сини:

Знов удільні князівства творили —
Сварились за межі всім ордам на сміх;
За престіл воювали брат брата,
Вибирали сусіда на ката:
Своє переперти — приборкати всіх! (535).

Поет засуджує чвари та підступність, небезпечну позицію «Моя хата з краю — мене не торкай», що призвела до занепаду державности («накликали орди на свій рідний край», «кожний сам собі пан волі своїй», «сусіди розбили всі брами», «весь край виривали кусками На північ, на захід, на південь, на схід»).

У пісні «Князь Лев на Срібній Землі» В. Пачовський знову наголошує на доленосності ідеї єднання українців різних регіонів. Хоча галичани й закарпатці «горами ділені в рідній землі», але, на думку поета, є одним народом, який може розвиватися тільки як єдина спільнота:

Браття по крові при княжім столі
Злилися в одну державу! (543).

Патріотичний патос притаманний і багатьом поезіям В. Пачовського, опублікованим поза збірками, — «Січ іде...», «Дух Богуна», «Слово до війська», «Гекатомба», «Буду день і ніч...», «Діти у пеклі», «Благовіщенне воскресення», «Засвітна соната Остапа Нижанковського» та ін. У циклі «Присяга Борців України» за допомогою рефрену «Здвигнем з заліза, з крові і з зав'язтя Державу від Дунайця по Кавказ» автор окреслює простори вимріяної незалежної та вільної батьківщини. Поет вірить у здійсненність цієї мрії, оскільки в сучасниках він бачить мужній дух Володимира й Романа, Богдана й Тараса. Стародавні князі й гетьмани надихають на подвиг героя величної «Думи про Івана Безрідного» (1923), котрий, за авторським визначенням, є «уособленням українського народу в Галичині». Поет оспівує визвольні прагнення співвітчизників, їх самопожертву в ім'я воскреслої України. Твір пронизує велична мобілізуюча ідея:

У книзі століть буде день той записан у славі
Для серць поколінь, як довічний святий заповіт:
«Як нація ми можемо жити лишень в своїй власній державі,
Аби в повнім розгоні духа летіти в зеніт!» (616).

Героїкою боротьби за волю пронизана й «Дума про Івана Цепка, Петра Шеремету і Стефана Мельничука» (1923). Навіяна вона грізними подіями в Галичині початку 20-х рр. На тлі українсько-польського протистояння було чимало яскравих постатей, гідних оспівування. В. Пачовський, як і його письменники-сучасники М. Ірчан, С. Мусійчук та ін., створює величні образи учасників цієї боротьби. Як відомо, І. Цепко загинув у сутичці з польськими жандармами, а С. Мельничук і П. Шеремета, схоплені представниками окупаційної влади, були розстріляні в Чорткові 11 листопада 1922 року. Ця розправа, що схвилювала галицьку громадськість, спонукала В. Пачовського звеличити патріотів у душі народного епосу.

Батального розмаху, епічности творові надає заперечне порівняння, яке вводить читача у світ гострих конфліктів і пристрастей: «Не орли злетіли з вітром з-поза Збруча Чайку рятувати від хижацьких рук — Іван

Цепко отаман пре Ляхів, як туча, Шеремета в пень рубає, палить Мельничук» (575). Закличні інтонації («Хто живий, до зброї!», «Краща смерть, як ганьба сповнена ущерт!», «За народ не страшно голови покласти!», «Нум ляхів стріляти!», «Нехай же Україна!»), гіперболізовані вислови («сорок тисяч поляків жене на здогони», «виросли з-під землі коло них герої», «покотом падуть наші в лютім бою», «а з Івана отамана річеньки течуть», «блиснули, як громом, на весь рідний край») надають текстові вольового звучання, суворі тональності, патетики, притаманної народному героїчному епосові. Такий же характер мають анафоричні конструкції та внутрірядкові повтори («Тече ляцька кровця — де летять загони, Тече смола чорна — де зрадник поляг», «месть і кара, Ляхам кара», «за ними й перед ними скорострілий гук»). Незважаючи на трагізм змальованої події — страти месників-народолюбців — дума завершується оптимістично. Автор наголошує на широкому резонансі патріотичних діянь загиблих, він упевнений, що їх бунтарські традиції продовжать побратими по боротьбі, спадкоємці духу :

З кровавого слова куля засвистала,
Та «око за око» дзвенькнула з оков
І убила нашу смерть — кайдани порвала
Та застрягла між катами в чолах їх голов (576).

Героїка минулого оживає в поемі В. Пачовського «Князь Лаборець» (1923), що має підзаголовок «Міт Срібної Землі» та присвяту видатному діячеві Закарпатської України А. Волошину. Історичною основою твору стали події порубіжжя IX і X століть, що відбувалися за часів великого князя київського Олега Віщого, коли угорські орди перекочували зі Сходу до басейну Дніпра та Дунаю й захоплювали слов'янські землі в Центральній Європі. Ці події, що за десять століть обросли легендами, дають можливість письменникові зазирнути до світу думок і почуттів далеких пращурів — мешканців давньоукраїнського Закарпаття. Вони були волелюбцями, не тримали в себе рабів і самі не бажали бути невільниками. Автор захоплюється духовною величчю цих героїв, їх самопожертвою в ім'я рідного краю:

В Срібній Русі труби трублять:
Хто живий, ставай до зброї!
Будем битись, боронитись! (652).

Серед вояків-подвижників вирізняється їх гордий і відважний правитель Лаборець, перейнятий постійними думками про вітчизну, про «рай» для неї. Проте, отримавши від Дажбога «ясний перстін з огнецвітом» як символ нездоланності й багатства рідної землі («буде нарід твій щасливий, Буде жити у палатах, Буде славний на весь світ»), князь піддається на лестоші підступного Грека, зраджує предківську віру і прирікає себе та батьківщину на жорстокі випробування. Він втрачає подарований «камінь всезнання», що мав указати шлях до благоденства. З цієї причини на його край насуваються напасті у вигляді «дітей бісових» — хижих ординців-угрів. Рефрен «Земле Срібная краси, Ти за горами еси!», вирази «Крикнув Див на горі Пека», «Дажбожі внуки йдуть», «Ой же три дні і три ночі Летять стріли закалені, Гримлять мечі об шеломи» надають творові героїчного патосу в душі славетної давньоукраїнської пам'ятки «Слово про Ігорів похід». У битві з загарбниками Лаборець і його витязі перемагають, але звитяга виявляється тимчасовою. Поки захмелілий від успіху князь гостив своїх сміливців-вояків («Нуте пити і гуляти! Вже побите плем'я враже!»), «Лються вина, а ведрами»), супротивники зібралися з силами й нанесли смертельний удар («наче лисиці корчами Доокола оббігають», «бісова валиться тьма», «гайвороннем грає орда»). Трагічно складається доля Лаборця — вороги «з нього хороброго Живцем серце виривали І з'їдали по кускам — Трупа кинули орлам» (658). Та зі смертю князя не забулися його відвага й волелюбність. Крізь товщу століття вони озиваються в діяннях багатьох поколінь закарпатців. Фінальний акорд на честь Лаборця В. Пачовський витримує в стилі народних дум:

І дитина кожда скаже:
Його слава не поляже! (659).

Містки між минулим і сучасним проводить автор і в поемі «Сріберний дзвін» (1921). Символіка твору досить прозора. Для В. Пачовського срібний дзвін з часів Ярослава Мудрого, добутий у 1917 році в Богоревиці на Закарпатті, пов'язується з відродженням державотворчих змагань українців. Цей свідок давнини «робить чуда», пробуджуючи в людях призабуті й притлумлені почуття («глухі чують, сліпі бачуть, Німі стануть говорити — І відступники заплачуть»). Він виступає національним оберегом, атрибутом державницьких устремлень:

Цілий срібний руський напис
Сяє жовто в день погідний —
А під бурю з хмар синіє,
Як блакитний стяг наш рідний! (719).

Зі дзвоном, що пробуджує Срібну Русь і всю Україну до вільного життя асоціюється прихід молодішої генерації борців («аж повстане Нове горде покоління — І тоді він знов заграє, Повен блиску та проміння»). Повтор займенника «наш», єднає читачів поеми довкола національної ідеї («наша мова», «наші ниви», «наші городи та села», «наша слава»).

Символи бездержавности (вічні скитання Агасфера) і державности (Грааль України, Золоті ворота) є наскрізними в поезії «Петро Карманський» (1935), присвяченій дружові-молодомузівцю. У ліро-епічній манері В. Пачовський зображує виступ підневільних народів за свої права в перших десятиріччях XX століття:

Аж вдарили до бою сурми-труби,
Здавалось, ради Золотих Воріт —
Ішли народи в бій як дроворуби!

І від гармат затрясся цілий світ —
Іздці Апокаліпси рвали дуби,
Ми всі сповняли Божий заповіт! (661-662).

Національно-визвольна хвиля охоплює й українців, пробуджує їх патріотичні поривання й жагу подвижництва, але звитяга в борні виявилась тимчасовою, нетривкою («явилась в дні понурі В нас армія стотисячна», «збудилась Україна з ревом бурі», «окрадена в огні, Під гук гармат стрільців лягла в пурпурі Від ран і куль затоптана на дні»). Ремінісценції з лірики Т. Шевченка додають поезії високого трагізму, відтінку фатальності.

Протягом десятиліть В. Пачовський надихав своїх співвітчизників поетичним словом та громадянським чином на служіння батьківщині, повсякчас пропагуючи визвольні й державницькі ідеї. 5 квітня 2002 року минуло 60 літ від дня смерти цього визначного діяча, і хочеться сподіватись, що провісника нашої незалежності й соборності як не тепер, то хоч найближчим часом буде згадано добрим словом і на найвищому урядовому рівні вільної України.

Немченко І.В. “Від Сяну до Дону засіли амеби...” (Патріотичний пафос поезії Василя Пачовського) / Іван Немченко // Визвольний шлях.- 2002.- № 9.- С. 89-103.